

ქართული ღვინო და მსოფლიო ბაზარი Georgian wine and world market

ნინო ჩხარტიშვილი - საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

Nino Chkhartishvili – Georgian Technical University

თამთა ჩხარტიშვილი - საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

Tamta Chkhartishvili – Georgian Technical University

რეზიუმე: ღვინო - ყურძნისგან წარმოებული, მსოფლიოში ყველაზე პოპულარული ალკოჰოლური სასმელია. დღეს, 21-ე საუკუნეში, მსოფლიო ღვინის ბაზარი გაჯერებულია სხვადასხვა წარმოშობის, ფერის თუ გემოვნური თვისებების მქონე ღვინო პროდუქციით. ეროვნული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს სოციალურ და ეკონომიკურ განვითარებაში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთი კონკურენტული სექტორების განვითარება, რაც უზრუნველყოფს საექსპორტო პოტენციალის გაზრდას და მოგების მიღებას. ამ გადმოსახედიდან საქართველოსათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მევენახეობისა და მეღვინეობის დარგის განვითარებას, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ქვეყნის კულტურული და ეკონომიკური ძლიერების წყარო იყო (Javakhishvili, 1935). დარგის 8000 წლოვანმა უწყვეტმა განვითარებამ დღემდე შემოგვინახა 525-მდე ქართული ადგილობრივი თეთრი, წითელი და ვარდისფერყურძნიანი ვაზის ჯიშები და ქართული უძველესი ტექნოლოგიები (ქვევრის ღვინო - კახური და იმერული ტექნოლოგია).

მევენახეობა-მეღვინეობა არის ის დარგები, რომელთა წარმატებით შესვლა საერთაშორისო ბაზარზე ხდება მისი ადათ-წესების, ტრადიციების და თანამედროვე ტექნოლოგიების შესაბამისად (Kharaishvili, 2014).

სტატიაში გამოყენებულია ძირითადი და სპეციფიური კვლევის მეთოდები, შედარებითი და რაოდენობრივი კვლევის ანალიზი, ექსპერტთა დასკვნები, მევენახეობა-მეღვინეობის საერთაშორისო ორგანიზაციის წლიური, სტატისტიკის ეროვნული დეპარტამენტისა და ღვინის ეროვნული სააგენტოს მიერ გამოქვეყნებული ექსპორტის მონაცემები.

სტატიის მიზანია არსებულ კვლევებზე დაყრდნობით მიმოიხილოს საქართველოს მევენახეობა-მეღვინეობის სექტორი და მსოფლიო ბაზარზე განსაზღვროს ქართული ღვინის ადგილი, 2020 წლის ღვინის გლობალური ტრენდების გათვალისწინებით ჩამოაყალიბოს ძლიერი მხარეები და შესაძლებლობები, შეიმუშაოს ქართული ღვინის ცნობადობის ამაღლების

სტრატეგიები, რომელიც გამოყენებული იქნება ქართული ღვინის ექსპორტის გაზრდით მიზნით.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ვაზის ადგილობრივი გენოფონდი, *Vitis Vinifera*, ქვევრის ღვინო, საერთაშორისო ბაზარი, ექსპორტი.

ABSTRACT: Wine – is the most popular alcoholic beverage around the world, made from grapes. Nowadays, in the 21st century, world wine market is saturated with wine products of different origins, colors or taste.

Production of national agricultural products plays an important role in the social and economic development of Georgia. It is especially important to develop such competitive sectors that will ensure an increase in export potential and profitability. From this perspective, the development of viticulture and winemaking, which has been a source of cultural and economic strength of the country for centuries, is crucial for Georgia (Javakhishvili, 1935). The 8000-year continuous development of the field has preserved up to 525 local Georgian white, red and pink grape vines and ancient Georgian technologies (Qvevri wine - Kakhetian and Imeretian technology).

Viticulture and winemaking are the fields that successfully enter the international market in accordance with its customs, traditions and modern technologies (Kharaishvili, 2014).

The basic and specific research methods, comparative and quantitative research analysis, expert findings, annual export data published by the International Organization of Viticulture and Enology, the National Department of Statistics and the National Wine Agency are used in the article. The aim of the article is to review the Georgian viticulture and winemaking sector based on existing studies and to determine the place of Georgian wine on the world market, to establish strengths and opportunities in light of global wine trends in 2020, to develop Georgian wine awareness strategies that will be used to increase Georgian wine exports.

Keywords: Georgian vine local gene pool, *Vitis Vinifera*, Qvevri wine, international market, export.

მევენახეობა-მეღვინეობის ისტორიული მიმოხილვა: ჯერ კიდევ მე-20-ე საუკუნეში მევენახეობა-მეღვინეობის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის მიერ დაწყებული მრავალწლიანი და შემდგომ 21-ე საუკუნეში საერთაშორისო პროექტის ფარგლებში გაგრძელებული ამპელოგრაფიული, არქეოლოგიური, პალეობოტანიკური კვლევების შედეგად:

1. 2014 წელს “იუნესკომ” ქვევრს მიანიჭა არამატერიალური ისტორიული ძეგლის სტატუსი (Unesco, 2014);
2. საქართველო- საერთაშორისო მეცნიერებამ აღიარა ვაზისა და ღვინის სამშობლოდ (McGovern, *et al.* 2017);
3. 2020 წლის 26 ნოემბერს მევენახეთა და მეღვინეთა საერთაშორისო ორგანიზაციის (OIV) გენერალურ ანსამბლეაზე ქართული ტექნოლოგიით, “დურდოზე (ჭაჭა) ხანგრძლივი მაცერაციით დაყენებული ღვინო“ ვაზისა და ღვინის საერთაშორისო ორგანიზაციის OIV-ის სპეციალური ღვინოების ჩამონათვალს დაემატა.

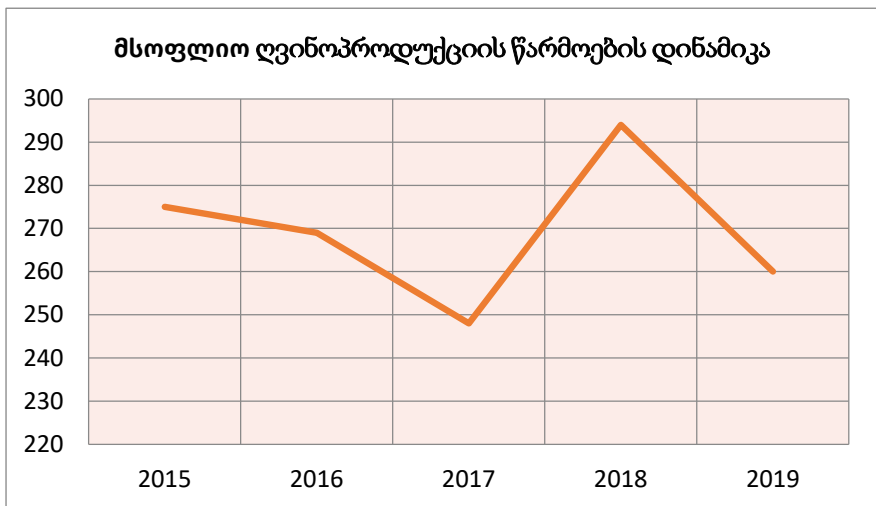
ყოველივე ამას, კი წინ უძღოდა კვლევები და რაღა თქმა უნდა საკანონმდებლო ბაზის: “კანონი ვაზისა და ღვინის შესახებ” შექმნა, რომელიც პირველად 1998 წელს შემუშავდა მევენახეობა-მეღვინეობის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში იურისტთა და დარგის ექსპერტთა ჯგუფის მიერ.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში ქართული ღვინის ცნობადობაზე საუბრობს 2018 წელს ლოს ანჯელესის ტაიმისის ჟურნალისტი ჯონ ჰენდერსონი: “საქართველო - ცნობილი იყო როგორც საბჭოთა კავშირის ტოსკანა”... მთელმა საბჭოთა კავშირმა იცოდა, რომ საქართველომ ღვინის სახით კაცობრიობას უდიდესი საჩუქარი უბოძა. საქართველო იყო ღვინის ძირითადი წყარო რუსეთისთვის, მისი მეზობლისთვის. 1991 წლის დამოუკიდებლობის შემდეგ საქართველო განვითარებული ხარისხითა და მარკეტინგული ელემენტებით წარსდგა მსოფლიო ბაზარზე (Henderson, 2018).

როგორც ღვინისა და მაგარი ალკოჰოლური სასმელების საერთაშორისო ექსპერტმა, “Vertumne International” გენერალურმა მენეჯერმა ფრედერიკ ჯულიამ აღნიშნა: ქართული მევენახეობა-მეღვინეობის სექტორი 1991 წლიდან მძიმე პერიოდს განიცდიდა: 1982 წელს საქართველოში 145000 ჰა-ზე მეტი ვენახი იყო. ანტიალკოჰოლური კამპანიის შემდეგაც, 1985 წელს საქართველომ მოახერხა დაახლოებით 115,000 ჰა ვენახის შენარჩუნება,

საბჭოთა კავშირში კი, ქართული ღვინო პირველი იყო თავისი ხარისხითა და გემოთი. მაგრამ 2004 წელს, ვენახების მთლიანი ფართობი შემცირდა სავარაუდოდ 48,000 ჰა, 2006 წელს რუსეთმა, ქართული ღვინის ყველაზე მსხვილმა მყიდველმა, ქართულ ღვინოზე გამოაცხადა ემბარგო. ქვეყანა, რომელსაც უნდა განეხილათ მსოფლიოში ღვინის სექტორი, დაიბლოკა, ხოლო ახალი სამყაროს ქვეყნებმა ეგზოტიკური იმიჯით დაიწყეს ღვინის ჩამოსხმა მთელს მსოფლიოში. ამ წინააღმდეგობებისა და სირთულეების მიუხედავად, 2012 წელს საქართველომ 23.3 მილიონი ბოთლი, 2014 წელს 44.6 მილიონი ბოთლი ჩამოასხა. ქვეყანამ 76.7 მილიონი ბოთლის ექსპორტი შეძლო, რაც რეკორდული მაჩვენებელია ბოლო 30 წლის განმავლობაში. 2017 წელს ღვინის ექსპორტმა \$ 170 მილიონი აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წლებთან შედარებით 49%-ით, ხოლო 2015 წელთან შედარებით კი 57% -ით გაიზარდა (Frederic, 2018).

მსოფლიო მევენახეობა-მეღვინეობა: გლობალური ღვინის ბაზარი სეგმენტირებულია პროდუქციის ტიპის (ღვინო, ცქრიალა, შემაგრებული, სადესერტო) ფერის (თეთრი, წითელი, როზე და სხვ.), გეოგრაფიული წარმოშობისა და სადისტრიბუციო არხების მიხედვით.

დიაგრამა 1. მსოფლიო ღვინო პროდუქციის წარმოების დინამიკა

მორდორ ინტელიჯენსის მიერ ჩატარებული კვლევების საფუძველზე 2020-2025 წლებში დაგეგმილია ღვინის გლობალური ბაზრის ზრდა CAGR 5,8% – ით. ღვინის ბაზარს განაპირობებს ღვინოზე მოთხოვნილების ზრდა, მისი

სარგებელი და ღვინის პროდუქტების პრემიუმშიზაცია, რაც გამოწვეულია ახალი არომატებითა და გლობალური მასშტაბით უფრო მოწინავე სადისტრიბუციო ქსელების არსებობით. გემოვნების შეცვლა, ახალი პრეფერენციები მომხმარებლებში, ახალი და ეგზოტიკური არომატის მოთხოვნილებების გაზრდა, ბუნებრივია ხელს უწყობს ღვინის ბაზრის ზრდას და ახალი სტილის ღვინოების დამკვირდებას.

მევენახეობისა და მეღვინეობის საერთაშორისო ორგანიზაციის (OIV) გენერალური დირექტორის პაუ როკას მიერ მომზადებულ მასალებზე დაყრდნობით, მსოფლიო მევენახეობამ 2019 წელს შეადგინა 7,4 ათას ჰა, სადაც მსოფლიოს მხოლოდ 5 ქვეყანა წარმოადგენს მსოფლიო ვენახის 50 %. ესენია: ესპანეთი-13%, ჩინეთი - 12%, საფრანგეთი - 11.7 %, იტალია - 9.6%, თურქეთი - 5.9 %, სხვა დანარჩენი 49%. 2018 წელს სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით, ყურძნის წარმოებამ შეადგინა 77,8 მლნ ტ, სადაც 57% - ღვინოზე, 36% სასუფრე ყურძენსა და 7% მშრალ ყურძენზე მოდიოდა.

2019 წელს ღვინის, ცქრიალა და სპეციალური ღვინის, ასევე წვენი და ტკბილის გათვალისწინებით, გადამუშავებულმა პროდუქციამ შეადგინა 260მლნ. ჰექტოლიტრი, რომელიც წინა წელთან შედარებით შემცირებულია მთელი 11% (ცხრილი 1; დიაგრამა 1).

ცხრილი 1. მსოფლიო ღვინო პროდუქციის დინამიკა 2015-2019წწ.

მლნ.						2019/2018	2019/2018
ჰექტოლიტრი						ცვლილება	ცვლილება
ო	201	201	201	201	201	მოცულობა	ა %
	5	6	7	8	9	თ	
მსოფლიო							
ღვინო							
პროდუქცია	275	269	248	294	260	260	-11

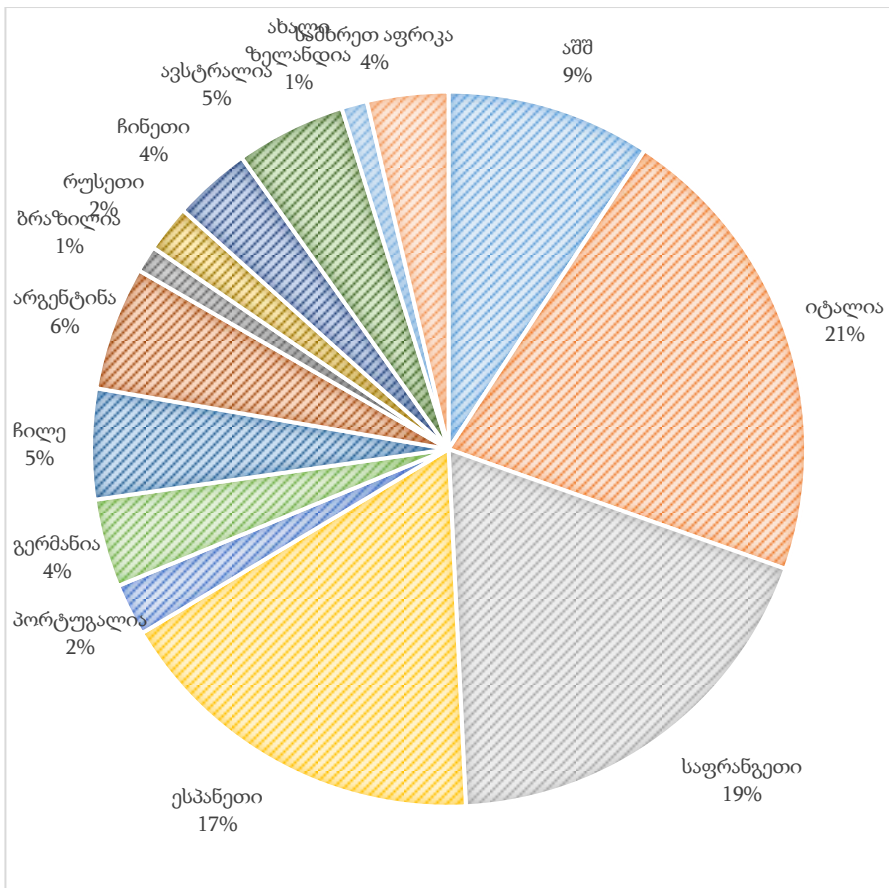
საქართველოს მევენახეობა-მეღვინეობა მსოფლიო ჰკრისში: მევენახეობა-მეღვინეობის პოტენციალი უახლოესი წარსულის (1970-1990წწ) ანალიზიდან: მევენახეობა-მეღვინეობის პრიორიტეტული ადგილი ჩვენი

ქვეყნის ეკონომიკაში უახლოესი წარსულის პრაქტიკამ დაადასტურა, რაც აღიარებული იქნა „ვაზისა და ღვინის შესახებ საქართველოს კანონით“ (1998წ); ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობის (1970-1990წწ) პერიოდში მევენახეობის წილად მოდიოდა სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციის 18-20%;

ღვინის წარმოების გადანაწილება ქვეყნების მიხედვით (ცხრილი 2; დიაგრამა 2).

ქვეყნის დასახელება	წარმოებული პროდუქცია მლნ.ჰექტოლიტრი
აშშ	23.9
იტალია	54.8
საფრანგეთი	48.6
ესპანეთი	44.4
პორტუგალია	6.1
გერმანია	10.3
ჩილე	12.9
არგენტინა	14.5
ბრაზილია	3.1
რუსეთი	5.5
ჩინეთი	9.1
ავსტრალია	12.9
ახალი ზელანდია	3.0
სამხრეთ აფრიკა	9.5

ცხრილი 2. მსოფლიო ქვეყნების მიხედვით წარმოებული ღვინოპროდუქცია

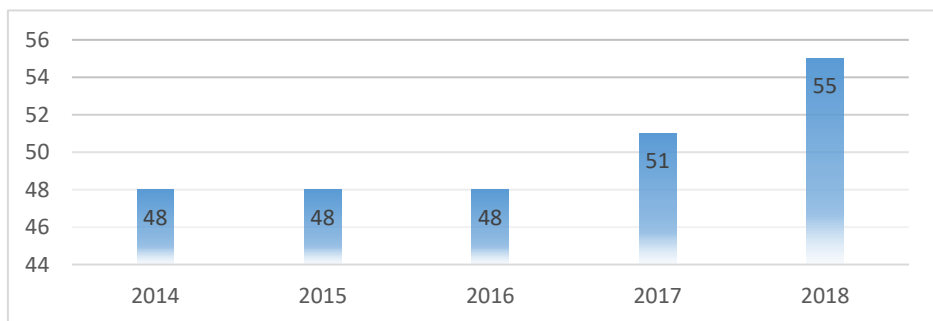

დიაგრამა 2. მსოფლიო ქვეყნების მიხედვით წარმოებული ღვინოპროდუქცია

ღვინის წარმოებას ეკავა კვების მრეწველობის პროდუქციაში 15-16%; საგრძნობი (18-20%) იყო ამ დარგების წილი ქვეყნის ბიუჯეტის ფორმირებაში, რაც ამ დარგების სამომავლო ეკონომიკური პოტენციალის ორიენტირად უნდა იქნეს გამოყენებული; სტატისტიკური მონაცემებით 1982 წელს ვენახის ფართობმა 144,0 ათას ჰექტარს მიაღწია, შემდეგ 1985-1990წწ იგი 125,0-117,0 ათას ჰა-მდე შემცირდა და იგი წლების განმავლობაში სტაბილურად იქნა შენარჩუნებული; მ.შ. საკარმიდანო ვენახი 39,0 ათას ჰექტარს შეადგენდა, რაც აღემატება ამჟამად ქვეყანაში არსებული ვენახის საერთო ფართობს (37,4 ათასი ჰა). -1981-1990 წლებში ქვეყანაში ყოველწლიურად იწარმოებოდა 710 ათასი ტონა ყურძენი, საიდანაც 500

ათას ტონაზე მეტი გადამუშავდებოდა სახელმწიფო ღვინის ქარხნებში და მიიღებოდა 28-30 მლნ. დეკალიტრი ღვინომასალა და ღვინო (Chkhartishvili, *et al*, 2016).

2019 წლის ვაზისა და ღვინის საერთაშორისო ორგანიზაციისა და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (FAO) მიერ გამოქვეყნებული სტატისტიკის მიხედვით, საქართველო ვენახის ფართობების მიხედვით 21-ე ადგილს იკავებს და 2019 წელს შეადგენს 55 ათასს ჰა ვენახს, რაც 2014 წელთან შედარებით 15%-ით არის გაზრდილი, მისი წილი მსოფლიო ბაზრის 0,73 % წარმოადგენს, მაშინ როდესაც 2016 წლის მონაცემებით იგი 0,4% -ს შეადგენდა (დიაგრამა 3).

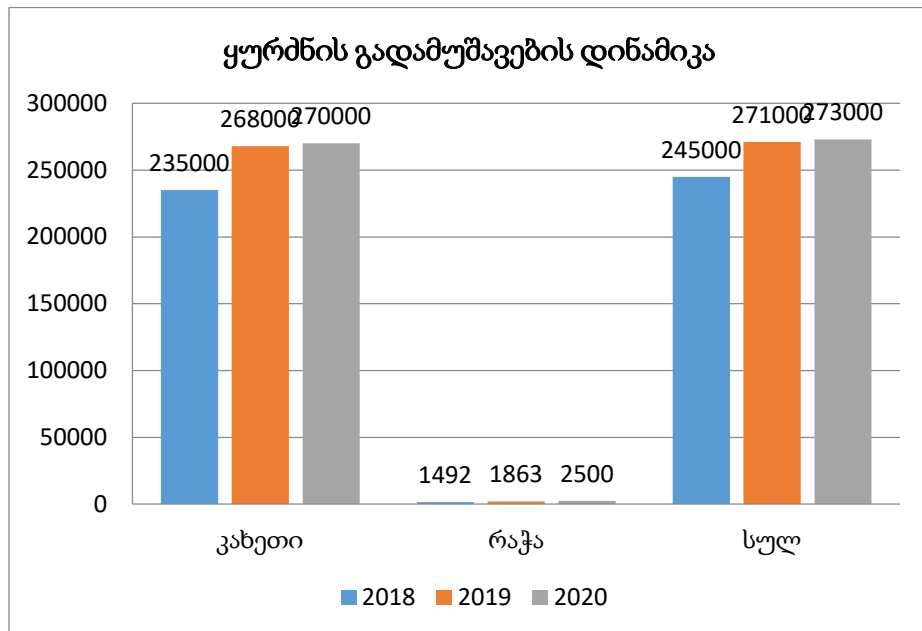

დიაგრამა 3. საქართველოში ვენახების გაშენების დინამიკა ათასი ჰა.

2019 წელს საქართველოში ყურძნის გადამუშავებამ რეკორდული მაჩვენებელი-271 ათასი ტ შეადგინა, ხოლო 2020 წელს კი -273 ათასი ტ ყურძენი (ცხრილი 3; დიაგრამა 4).

გადამუშავებული ათ.ტ.	2018წ	2019წ	2020 (16.10.20)
საქართველო	245000	271000	273000
კახეთი	235 000	268 000	270000
რაჭა-ლეჩხუმი	1492	1863	2500

ცხრილი 3. ყურძნის გადამუშავების დინამიკა წლების მიხედვით (კახეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და სხვ)

დიაგრამა 4. ყურძნის გადამუშავების დინამიკა წლების მიხედვით

ქართული ღვინის ექსპორტი: ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოდან ღვინის ექსპორტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა. საქართველო იმსახურებს ღვინის სექტორის მხრიდან უფრო მეტ აღიარებას, რადგან ქვეყანა 8000 წლოვანი ისტორიის მქონე ღვინის აკვანია და ბოლო წლების განმავლობაში ღვინის ინდუსტრიამ და მთავრობამ დიდი ინვესტიცია გაწია სტანდარტების ამაღლებისა და საკვანძო ბაზრებზე პროდუქციის პოპულარიზაციის მიზნით. ქართული ღვინო გამორჩეულად მრავალფეროვანია, რაც განპირობებულია განსაკუთრებული მდებარეობით, უწყვეტი განვითარების შედეგად მიღებული ქართული 525-მდე ადგილობრივი ყურძნის ჯიშითა და უძველესი ქართული ტექნოლოგიების არსებობით, შესაბამისად საინტერესოა მისი გადანაწილება მსოფლიო ბაზარზე გაყიდვების თვალსაზრისით. ქართული ღვინის ეს კომპლექსი მსოფლიო მომხმარებელს სთავაზობს საინტერესო არჩევანის კალიდოსკოპს და ზოგიერთი მათგანისათვის იგი იწვევს დამაბნეველ

ბუნდოვანებას. 2020 წელს გამოქვეყნებული კვლევის თანახმად (Jijavadze, 2020) საქართველოში ღვინის სექტორი ფინანსურად ჯანსაღ და მზარდ სექტორს წარმოადგენს. ექსპორტის თვალსაზრისით, კვლევაში ნათქვამია, რომ საქართველო ღვინის ექსპორტიორი ქვეყნების ტოპ-20–შია. 2019 წელს საქართველოს ღვინის ექსპორტიდან, ღირებულების 60% (133,3მლნ. აშშ დოლარი) და მოცულობის 62% (43,4მლნ. ლიტრი) რუსეთთან ვაჭრობაზე მოდის. დსთ-სა და უკრაინის დანარჩენ ქვეყნებში წარმოიშვა ექსპორტის შემოსავლების 19%.

ქვეყანა	ბოთლი	%
პოლონეთი	4114972	17
ჩინეთი	7089259	2
აშშ	678148	48
დიდი ბრიტანეთი	168307	60

ცხრილი 4. ქართული პროდუქციისათვის საგრძნობლად მზარდი ბაზრები

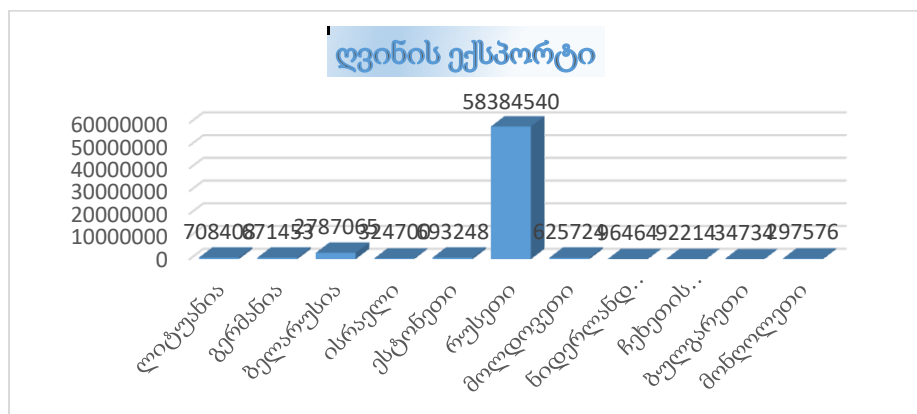
ამ ქვეყნების ურთიერთდაკავშირებული ეკონომიკა და რეგიონში არსებული პოლიტიკური რისკები კვლავ რჩება ქართული ღვინის სექტორის ერთ – ერთ მთავარ გამოწვევად, რადგან სავაჭრო პარტნიორების ეკონომიკური მდგომარეობა და გაცვლითი კურსის დინამიკა გავლენას ახდენს ქართული ღვინის მოთხოვნასა და ფასებზე. აშშ, გერმანია, ჩინეთი, იაპონია, დიდი ბრიტანეთი, კანადა, პოლონეთი, შვეიცარია, ნიდერლანდები, რუსეთი, უკრაინა და ყაზახეთი ყველაზე მიმზიდველი ქვეყნებია ქართული ღვინის ექსპორტისთვის, ამ ქვეყნების მთლიანი იმპორტი ტრადიციული ღვინის მწარმოებლებისგან 18 მილიარდ აშშ დოლარს უტოლდება, ხოლო იმპორტის ნიშნები ქვეყნებიდან 1 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს. ეს არის ორი ძირითადი სეგმენტი, რომელშიც ქართულ ღვინოს შეუძლია კონკურენცია გაუწიოს”, - ნათქვამია კვლევაში.

ღვინის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაყრდნობით 2019 წელს ქვეყანამ ღვინის ექსპორტი განახორციელა 53 ქვეყანაში 94 მლნ ბოთლის ოდენობით, რომელიც 2018 წელთან შედარებით 9 % -ით მეტია, და საქართველოს დამოუკიდებელ ისტორიაში ექსპორტის მაქსიმალურ მაჩვენებლს შეადგენს. ექსპორტი საგრძნობლად გაიზარდა პოლონეთში, ჩინეთში, აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთის ბარზებზე (Georgian wine agency, 2020). (ცხრილი 4,5; დიაგრამა 5).

ვაინ ინტელიჯენსის მიერ გამოქვეყნებულ ანგარიშში “2020 წლის ღვინის გლობალური ტრენდები” განხილულია ოთხი ძირითადი მიმართულება: ურთიერთობა, საცალო ვაჭრობა, რეპუტაცია და ვალდებულება, რომელთა გათვალისწინება და მხედველობაში მიღება აუცილებელი პირობაა ღვინის მწარმოებლისათვის.

ქვეყანა	ბოთლი	ზრდა, %
ლიტუანია	708408	45%
გერმანია	671453	40%
ბელარუსია	2787065	74%
ისრაელი	324700	80%
ესტონეთი	693248	20%
რუსეთი	58384540	9%
მოლდოვეთი	625724	87%
ნიდერლანდები	96464	17%
ჩეხეთის რესპუბლიკა	92214	34%
ბულგარეთი	34734	30%
მონღოლეთი	297576	40%

ცხრილი 5. ექსპორტის მონაცემები ქვეყნების მიხედვით

დიაგრამა 5. ქართული ღვინის ექსპორტი ქვეყნების მიხედვით

დასკვნა: როგორც კვლევებიდან ჩანს, ქართულ ღვინოს ესაჭიროება ბაზრის დივერსიფიკაცია, რაც მოითხოვს, როგორც სახელმწიფოს, ასევე კერძო ბიზნესის მხრიდან აქტიურ ჩართულობას. ქართულ ღვინოს - საერთაშორისო ბაზარზე ღირსეული ადგილის დამკვიდრების დიდი პოტენციალი გააჩნია; ცნობადობა და მოთხოვნა ქართულ ღვინოზე დღითიდღე იზრდება, რაც კარგად ჩანს ექსპორტის მონაცემებში. აუცილებელია ღვინის გლობალური 50-მდე ძირითადი ბაზრის ანალიზი, რომელიც დაეხმარება კერძო სექტორს შეადაროს სხვადასხვა ბაზრების მიერ შეთავაზებული შესაძლებლობები, აქტიურად აწარმოოს კომუნიკაცია მომხმარებელთან, შედეგად შეიმუშაოს ქართული ღვინის ცნობადობის ამაღლების სტრატეგიები მიზნობრივ ბაზრებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Ancient Georgian traditional Qvevri wine-making method - <http://www.unesco.org/archives/multimedia/document-3515>;
2. Chkhartishvili N.C., Chkhartishvili N.N, Aleqksidze G - მევენახეობა - აგროტექნოლოგია, 2014, printed by “Sachino”, 386pp.
3. Frederic J. Georgia wines: example of a successful wine marketing strategy, 2018; <https://www.linkedin.com/pulse/georgia-wines-example-successful-wine-marketing-strategy-julia>;
4. Georgian wine agency, Georgia exported record 94mln bottles of wine in 2019, 2020; <https://agenda.ge/en/news/2020/225>;
5. Georgian wine agency <http://georgianwine.gov.ge/Ge/News/33745>;
6. Global Trends in wine 2020 report - <https://www.wineintelligence.com/global-trends-in-wine-2020-video-series/>;
7. Henderson J. In Georgia, wine is a centuries-old tradition that has brought new appeal to the republic, 2018. <https://www.latimes.com/travel/la-tr-georgia-wine-20180908-story.html>;
8. Javakhishvili I. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია ,1935. v 11;

9. Jijavadze T Georgian wine sector research-export countries and risks; 2020, <https://forbes.ge/news/7784/Georgian-Wine-Sector-research-export-countries-and-risks>
10. Kharaishvili E, Chavleishvili M., Natsvaladze M – trends and prospects for the development of Georgian wine market – world academy of science, engineering and technology international journal of Economics and management Engineering vol 8, No 10 2014;
11. Kharaishvili E. ღვინის ბაზარი და მევენახეობა-მეღვინეობის დივერსიფიკაციის კონკრეტული მოდელები საქართველოში, 2017, printed by Universali, Tbilisi; ISBN 978-9941-26-082-7
12. Lazarashvili T. ღვინის ბაზრის განვითარების შესაძლებლობები საქართველოში, conference Economy–XXI century, <http://www.conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=ge&adgi=241&title=ღვინის%20ბაზრის%20განვითარების%20შესაძლებლობები%20საქართველოში>;
13. McGovern P., Jalabadze M., Batiuk S., Callahan P., Karen E. Smith, Gretchen R. Hall, Eliso Kvavadze, David Maghradze, Nana Rusishvili, Laurent Bouby, Osvaldo Failla, Gabriele Cola, Luigi Mariani, Elisabetta Boaretto, Roberto Bacilieri, Patrice This, Nathan Wales, and David Lordkipanidze, (2017), Early Neolithic wine of Georgia in the South Caucasus, PNAS 114 (48) E10309-E10318; first published November 13, 2017; <https://doi.org/10.1073/pnas.1714728114>;
14. OIV state of the vitiviniculture sector in 2019;
15. Wine production OIV first Estimates, 20.10.2020;